

**Hysen MATOSHI**

**ZEKERIA REXHA, DIMENSIONI INTELEKTUAL I  
KONFERENCËS SË BUJANIT**

Profesor Zekeria Rexha është sinonim i intelektualit idealist kombëtar, i cili jetoi dhe veproi në njërën ndër periudhat më dramatike të historisë sonë kombëtare. Ishte shumëdimensional në angazhime dhe konsekuent në parimësinë e tij profesionale e intelektuale, njeri që i kishte vënë në shërbim të ngritjes së kombit gjithë kapacitetet e tij profesionale, artistike dhe etike. Në krye të herës, duhet thënë se Zekeria Rexha ishte intelektual me bindje antifashiste dhe se i përkiste kësaj lëvizjeje edhe si faktor me rëndësi në Konferencën e Bujanit, ku ishte ndër hartuesit dhe nënshkruesit e Rezolutës së saj historike që afirmonte të drejtën e patjetërsueshme të bashkimit të Kosovës me Shqipërinë, por rol të jashtëzakonshëm, si intelektual dhe personalitet, luajti edhe në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore. Rezoluta e Konferencës së Bujanit është dokument me rëndësi në të cilin doli në pah informacioni i gjerë që e zotëronte Zekeria Rexha lidhur me gjeopolitikën, pastaj edhe kapacitetet e tij analitike dhe sidomos spikat aftësia e rrallë për të sintetizuar në një dokument programor synimet kombëtare të shqiptarëve të mbetur nën robërinë sllave. Përveçse në këtë ngjarje madhore, kapacitetet profesionale dhe intelektuale të profesor Zekeria Rexhës do të shpërfaqeshin kudo në veprimtaritë në të cilat mori pjesë me punën e tij të palodhshme.

Struktura heterogjene e pjesëmarrësve të Konferencës së Bujanit, e cila manifestohet në disa plane, si në atë kombëtar, krahinor, social, gjinor, madje edhe ideologjik, sipas pretendimeve të një numri të konsiderueshëm studiuesish të saj, u shpërfaq edhe në planin e pranisë së shtresës intelektuale në punimet e saja.<sup>1</sup> Dimensionin intelektual në mënyrë më të plotë e përfaqësonte Zekeria Rexha, i cili ishte shkolluar në Francë, ndërsa, përveç qëndrimit të vendosur antifashist, kishte një formim shumëdimensional si njëri ndër dijetarët më të shquar të kohës.

Aktivizmi shoqëror e kombëtar ishte gjithashtu njëra ndër veçoritë karakterizuese të personalitetit të Zekeria Rexhës. Indiferenca intelektuale, që jo rrallë shfaqet tek elitat tona në raport me zhvillimet shoqërore, për të ishte e panjohur si praktikë veprimi dhe si qëndrim. Ai, pa dyshim, që ishte intelektual me bindje të qarta antifashiste dhe i përkiste kësaj lëvizjeje edhe si faktor me rëndësi në Konferencën e Bujanit, ku ishte ndër hartuesit dhe nënshkruesit e Rezolutës së saj historike, si dokument që afirmonte të drejtën e patjetërsueshme të bashkimit të Kosovës me Shqipërinë. I tillë do të shfaqet edhe në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore, kur kishte kryer detyra me rëndësi për jetën institucionale në Kosovë, veçmas në fushën e arsimit, të kulturës e të përfaqësimit, gjithnjë deri në rënien në konflikt me strukturat pushtetore jugosllave, të cilat nuk e shihnin me sy të mirë çfarëdo përparimi të shqiptarëve. Për qëndrimin parimor në raport me zhvillimet e kohës, veçmas në raport me shpërnguljen e shqiptarëve në Turqi, por edhe lidhur me kontributin e gjithmbarshëm kombëtar, pedagogjik e kulturor, të Zekeria Rexhës, vlen të citohet pikëpamja e prof. dr. Ymer Jakës, i cili, ndër të tjera, konstatonte: “Ai nuk pranoi të bënte kompromise me politikën e ditës, as t’i sakrifikonte idealet për të cilat kishte luftuar, prandaj shumë shpejt e mënjanuan nga funksionet politike të cilat i kishte ushtruar pas përfundimit të Luftës

---

<sup>1</sup> Shih për më tepër monografinë e Alban Dobrunës, Konferenca e gurthemelit të shtetësisë së Kosovës (31 dhjetor 1943 dhe 1 e 2 janar 1944), Instituti i Historisë, Prishtinë, 2023.

së Dytë Botërore, mirëpo ai e vazhdoi veprimtarinë e tij pedagogjike, si profesor i Gjimnazit të Prishtinës, dhe atë kulturore si shkrimtar dhe redaktor i revistës “Jeta e re” dhe me punën e tij ai ngeli një intelektual brilant, i cili pas vetes la një veprimtari të rëndësishme si pedagog, shkrimtar, shkencëtar dhe përkthyes, duke i siguruar vetes kështu një vend në historinë tonë të kulturës.”<sup>2</sup>

Megjithatë, sot jemi përcaktuar të flasim në rend të parë për rolin që Zekeria Rexha e pati në Konferencën e Bujanit. Nëse e shohim imtësisht strukturën e pjesëmarrësve në këtë ngjarje me peshë për historinë e shqiptarëve dhe për luftën antifashiste, del se asnjëri nga pjesëmarrësit në të nuk mund të krahasohet, në planin intelektual, me kapacitetet njohëse e diturore të Zekeria Rexhës. Formimi i tij si personalitet me zotësi të rralla intelektuale dhe etike ishte tejet interesant, duke e bërë atë një individ të shquar të shoqërisë e me një identitet të theksuar në secilën pikëpamje. Në fëmijëri do të përjetonte largimin nga vendlindja, për të vijuar jetën dhe shkollimin në Tiranë. Pas kësaj, do të kryente njërën ndër shkollat më në zë të kohës, Liceun e Korçës, ku do të dallohej në gjithë gjeneratën e tij. Pas mbarimit të këtij liceu, në periudhën 1932-1936, e gjejmë të punojë si sekretar në Ministrinë e Arsimit të Shqipërisë.

I etshëm për dije të përparuara vendosi të studionte filozofinë në Universitetin e Tuluzit, ku fitoi një përvojë të madhe diturore, pothuajse të pakrahasueshme për mundësitë e shqiptarëve të asaj kohe. Pas pushtimit të Shqipërisë, kthehet në atdhe për t’u përfshirë në Lëvizjen Antifashiste. Me krijimin e rrethanave të reja, më 1941, rivjen në Gjakovë, ku një vit më vonë themelon dhe e drejton Shkollën Normale të Gjakovës. Marrë parasysh faktin se i përkiste lëvizjes antifashiste logjikshëm u bë pjesë e strukturave të asokohshme ushtarake dhe politike që i përkisnin këtij krahu.

---

<sup>2</sup> Vehap Shita, “Zekeria Rexha - Patriot humanist, intelektual emotiv”, botoi Gutenberg, Prishtinë, 2007, 268. Shkrimi i Ymer Jakës me titullin “Kujtimet e mia për Zekeria Rexhën”, 266-268.

Mbajtja e Konferencës së Bujanit dhe krijimi i Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë dhe Dukagjin ka në vete kontributin e çmuar të profesor Zekeria Rexhës, i cili u angazhua fillimisht që të afronte sa më shumë intelektualë në këtë lëvizje. Ishte njëri ndër 61 delegatët e ftuar dhe 49 delegatët pjesëmarrës në Konferencën e Bujanit. Nga të dhënat dokumentare del se roli i tij ishte i pazëvendësueshëm. Madje, në kontekst të përgatitjeve për mbajtjen e Konferencës, Zekeria Rexha, bashkë me Xheladin Hanën dhe Hajdar Dushin, u angazhua që të përfshinte në punimet e saja një front më të gjerë të strukturave të ndryshme sociale dhe të forcave të tjera politike, pavarësisht bindjeve ideologjike. Për bindjet e tij, ishte e mjaftueshme që pjesëmarrësit të bënin pjesë në frontin antifashist.

Natyrisht, përfaqësuesit e linjës tjetër, të asaj që e përçonte konceptin e Partisë Komuniste të Jugosllavisë përjashtonin çdo mundësi të daljes jashtë konturave ideologjike të saj dhe të zgjerimit të këtij fronti edhe me subjekte që atëbotë nuk kontrolloheshin nga ideologjia komuniste sllave. Janë të njohura përpjekjet vizionare të Zekeria Rexhës që të përfshinte edhe forca të tjera politike e ushtarake antifashiste që vepronin nga pozita të qarta nacionale dhe që e kishin në fokus të interesimit zgjidhjen e drejtë të çështjes kombëtare të shqiptarëve. Gjithashtu, duke marrë parasysh kapacitetet intelektuale dhe autoritetin e tij, që në fillimet e Konferencës, ai zgjidhet në Kryesinë shtatanëtarëshe të punës dhe për më tepër, si kryetar i saj, Zekeria Rexha pati nderin ta hapte dhe ta drejtonte këtë ngjarje historike për Kosovën. Roli i tij u vu në pah edhe në aspekte të tjera.

Së pari, ai u zgjodh në krye të Komisionit për hartimin e Rezolutës së Konferencës, e cila e përbënte dokumentin kryesor të saj. Përveç tij, në këtë komision u përfshinë edhe Mehmet Hoxha, Hajdar Dushi, Pavle Joviçevići, Xheladin Hana, Fadil Hoxha, Xhavit Nimani dhe Milan Miçkoviqi. Nga të dhëna të konfirmuara nga burime të ndryshme vërtetohet se hartimi i tekstit nuk ishte një punë e thjeshtë, në rend të parë, për shkak të kundërshtimit të madh që e bënte Pavle Joviçevići, Megjithatë, edhe teksti i miratuar u bë makth për politikën e PKJ-së dhe për aspiratat serbomëdha mbi tokat shqiptare. Vetë fakti

se kundër Rezolutës së Bujanit dhe për revidimin e saj u organizua Kuvendi i Prizrenit dhe se ky dokument u luftua për gati gjysmë shekulli në të gjitha instancat politike, institucionale, shkencore etj. të ish-Jugosllavisë dëshmon se sa e rëndësishme ishte përmbajtja e saj. Përmbajtje për të cilën rolin më të rëndësishëm e kishte profesor Zekeria Rexha, i cili arriti ta ruante bërthamën e saj, duke adresuar kërkesën legjitime të shqiptarëve për vetëvendosje, madje në një moment të rëndësishëm, në kohën kur po definoheshin fatet e kombeve për një periudhë prej gati gjysmë shekulli.

Së dyti, po ashtu me rëndësi ishte edhe zgjedhja e Zekeria Rexhës në Kryesinë e Konferencës Nacionalçlirimtare të Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit, e cila e kishte rolin e një qeverie të asaj kohe. Ky fakt e bëri atë njërin ndër udhëheqësit më të rëndësishëm të asaj kohe, të cilit edhe në vijim, pas përfundimit të luftës, iu dhanë përgjegjësi të caktuara në qeverisje të vendit, por me kohë u bë e qartë se idealet dhe aspiratat liridashëse të Zekeria Rexhës, të shprehura edhe në Rezolutën e Bujanit, po shkeleshin dita-ditës dhe se Kosova e shqiptarët po përjetonin një dhunë të paparë politike, institucionale e kombëtare. Gjatë këtyre viteve të errëta, edhe pse nuk pushoi së vepruari asnjëherë, ai përjetoi mjaft zhgënjime e sfida të vështira, ndër të cilat dënimin me vdekje të librit të tij “Kangë popullore shqiptare të Kosovë-Metohisë”<sup>3</sup>, më 1951 dhe dëbimin nga Kosova më 1958. Të nderuar kolegë, duke e përfunduar kumtimin tim më lejoni të konstatoj se ndër bijtë më të përkushtuar e më besnikë të Kosovës, me veprën e veprimtarinë e tij, ishte edhe profesor Zekeria Rexha.

---

<sup>3</sup> Zekeria Rexha, *Kangë popullore shqiptare të Kosovë-Metohisë*, botim anastatik i Institutit Albanologjik, Prishtinë, 2021. Një kopje e plotë e këtij libri që u ekskomunikua nga pushteti i kohës, duke i djegur rreth 3 000 kopje të tij, u gjet nga studiuesi Nuridin Ahmeti, ndërsa u përfshi në planin botues të Institutit Albanologjik në 70-vjetorin e botimit të tij, si një kontribut i çmueshëm për folkloristikën dhe historiografinë shqiptare, por edhe si një homazh për përgatitësin/autorin e saj, Profesor Zekeria Rexhën.

Nëse nuk bindemi nga ajo që po e themi sot, konsideroj se mjafton të sjellim si dëshmi fjalët vlerësuese të akademik Aleks Budës, i cili i shqiptoi ato në ceremoninë mortore, si kryetar i Akademisë së Shkencave të Republikës së Shqipërisë, duke e vënë theksin te raporti i profesor Zekeria Rexhës me Kosovën: “Në kohën kur shoku ynë Zekeria plot optimizëm mendonte për plane të reja studimesh, vdekja e rrëmbeu mizorisht prej nesh. Me Zekerianë ne humbëm një shok të vyer, një punëtor të palodhur dhe vëllezërit kosovarë një bir besnik të Kosovës dhe një luftëtar të paepur për të drejtat dhe përparimin e tyre”.